

Староста В., Тимчик М. Проблеми морально-релігійного виховання в творчій спадщині мукачівського єпископа Андрія Бачинського (1732-1809) // Гуманітарні аспекти формування особистості: Збірник статей VI Всеукраїнської наукової конференції (27 квітня 2012 р.). Львів: ЛДУ БЖД, 2012. – С.264-271.

Володимир Староста, Марина Тимчик
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНО-РЕЛІГІЙНОГО ВИХОВАННЯ В ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ МУКАЧІВСЬКОГО ЄПІСКОПА АНДРІЯ БАЧИНСЬКОГО (1732-1809)

Аналіз творчої спадщини Бачинського розкриває його багатогранну діяльність та відображає вплив на духовне життя свого народу. Ці питання співзвучні сьогоденню і не втратили своєї актуальності та практичної значущості на сучасному етапі державотворення і розвитку українського шкільництва. Основне завдання єпископа Андрія Бачинського, як і його попередників однодумців – церковних письменників княжої і козацької доби полягало в тому, щоб поширювати в народі науку Христову, виховувати його в дусі християнської моралі і здорового християнського оптимізму.

Ключові слова: владика Андрій Бачинський, морально-релігійне виховання, культурно-освітницька діяльність.

Постановка проблеми. Становлення незалежності України, потреба розбудови національної системи освіти і виховання зумовили зростання інтересу до педагогічної спадщини українських педагогів, як важливого джерела розвитку сучасної педагогічної теорії та практики. Сьогодні особлива увага науковців зосереджена на ідеях, поглядах, концепціях тих педагогів які мало відомі і відкриття та вагомі здобутки яких ігнорувала авторитарна система. До таких талановитих педагогів варто віднести мукачівського єпископа Андрія Бачинського (1732-1809) – перший просвітитель на Закарпатті, який стояв біля витоків національного відродження закарпатських українців.

Актуальність дослідження. Період єпископського правління Андрія Бачинського супроводжувався впровадженням бурхливих змін в життя карпатоукраїнського люду, піднесенням його культурного та освітнього рівнів у XVIII ст. Він закликав парохів вивести свій народ з темряви неосвіченості та морального і культурного занепаду, дати йому елементарну освіту через організацію при церквах шкіл, в яких би «діти не токмо письма, і добрих нравов от учителя училися» [2, с. 15]. Чимало педагогічних ідей культурно-освітнього діяча співзвучні сьогоденню і не втратили своєї актуальності і практичної значущості на сучасному етапі державотворення і розвитку української освіти.

Аналіз останніх досліджень. Діяльності А. Бачинського присвятили свої праці вітчизняні і зарубіжні науковці та літератори. Одинокі праці про Бачинського була публікована 1868-го р. в часописі “Свить” під заголовком “Память Андрея Бачинського”. Але не був це поважний твір, а скоріше коротке переповідання документів опублікованих Лучкаєм і Базиловичем. Ряд монографій, що були опубліковані після Другої світової війни поза межами України А. Пекара, особливо О. Барана, (1963 р.) «Єпископ А. Бачинський і церковне відродження на Закарпатті» є першою повнішою історією єпископа Бачинського і його діяльності. Пряшівський україніст Андрій Шлепецький вперше надрукував 11 листів А. Бачинського. Що ж стосується сучасної історіографії то перше прізвище яке варто назвати – це Іштван Удварі. Дослідник, який зумів зібрати, опрацювати та опублікувати циркулярні листи Бачинського, написати біографію єпископа з більш неусталених позицій, заслуговує на особливу увагу. Вагомим внеском стала праця до 270 річниці викладача Мукачівського гуманітарно-педагогічного коледжу Ігоря Задорожного «Єпископ Андрій Бачинський в епістолярній спадщині», яка вводить у науковий обіг новий джерельний матеріал, подає свіжий погляд на постать видатного церковного діяча

через призму його циркулярних листів, розкриває його роль як обереха рідної мови, християнських обрядів, традицій.

Однак культурно-освітня діяльність духовенства XVIII ст. на Закарпатті загалом і А. Бачинського зокрема, його багатогранна діяльність та листи-послання потребують глибших та ґрунтовніших студій, досі немає узагальнення його педагогічних ідей, не досліджені теоретичні положення з проблем навчання і виховання, недостатньо розкрита і систематизована педагогічна діяльність загалом, що і зумовило актуальність даного дослідження та його новизну. Варто також зазначити, що радянська історіографія через упереджене ставлення до греко-католицької церкви взагалі не приділяла листам-посланням владики ніякої уваги.

Мета даної роботи – висвітлити ті сторони діяльності А. Бачинського, віддзеркалені передусім в його посланнях-циркулярах, які сприяли розвитку та збереженню східновізантійського обряду і давали змогу закласти фундамент культурним, релігійно-моральним принципам, розвивати християнську етику та закони, мораль у культурі людських стосунків.

Нашу увагу привертають думки прясівського дослідника Андрія Шлепецького, який висловлює свою думку щодо листів-послань єпископа: «Про народ говорило чимало діячів культури, але рідко кому з них вдалося сказати так, як це ми бачимо в посланнях А. Бачинського. В них ми відчуваємо його велику любов до народу, турботу про його культурне піднесення, національне оживлення, матеріальний добробут...». «А. Бачинський був одним з небагатьох єпископів, які розмовляли мовою свого народу. Стикаючись з народом, він уважно приглядався до внутрішнього його життя і в своїх посланнях жваво відгукувався на безправ'я, затурканість і духовну темряву. А. Бачинський мріяв про прекрасне майбутнє Карпат, мріяв про той час, коли в усіх школах Закарпаття та Прясівщини діти будуть навчатися рідною мовою». Його дуже боліло, що «руски отроци ани читати, ани писати не знають матерним своим руским языком» [5, с. 224].

Головну заповуку піднесення добробуту свого народу, збереження його самоусвідомлення, уникнення релігійної, культурної і мовної асиміляції А. Бачинський вбачає в посиленні і поглибленні катехизації і навчання на рідній мові та релігійно-морального виховання. Стосовно цього з циркулярів дізнаємося про вимогу обов'язкового знання Біблії не тільки священниками, але також і їх вірниками, владику А. Бачинський твердить у посланні від 1 січня 1806 року, що ці книги Св. Писання, рідною нашою мовою видані, «умудрять» не тільки «вірою во спасеніє», але й на «Русскомъ языци» видруковані і многократно читані та тлумачені священниками, зможуть народ привести до пізнання істини та зміцнити і розвинути духовність [4, с. 92].

Проведений аналіз засвідчує, що єпископ дбав та слідкував за діяльністю священнослужителів. Разом з тим у своїх циркулярах він наголошує на тому, що не народ існує для духовенства, а навпаки, духовенство служить народу. Ідеальний священник систематично, згідно споконвічних звичаїв і правил, скромно виконує церковні обряди, віддано проповідує; жоден парох не може відправляти службу несумлінно і несистематично, не сміє пиячити та негідно поводити себе на людях.

Важливим завданням, яке єпископ ставив перед собою було навчання майбутніх священнослужителів, які мали служити прикладом моралі та гідної освіти. Тому А. Бачинський висунув перед вступниками певні умови при вступі до Ужгородської духовної семінарії претендент повинен був пред'явити відповідне деканське посвідчення, зокрема про те, якого він стану і чину, якої моралі його батьки, сам він одружений чи ні, яка в нього поведінка; що він знає з катехизиса, співу і церковного статуту, чи володіє рідною мовою. Для тих, що закінчили навчання у латинських школах, обов'язковим був вступний іспит з названих предметів.

Результати вступних іспитів справили на А. Бачинського гнітюче враження: частина молодих вступників (здебільшого попівських синів), які готувалися стати священниками, майже не розуміли церковної літургійної мови, ледь-ледь вміли писати й

читати, не мали навичок церковного співу. Владика застерігає, що не тільки не допускати молодих людей, які не мають необхідних знань рідної мови та релігійних догматів до навчання для здобуття духовного сану, але й їхніх батьків притягатиме до суворой відповідальності.

Моральність та виховання стали одними з найважливіших принципів, яких повинні були дотримуватись та виконувати як представники духовенства, так і вірники.

Однією із найбільш важливіших проблем, якою переймався А. Бачинський, була турбота про навчання і виховання молодого покоління. Єпископ встановив строгий контроль за навчанням молоді, вимагав точної звітності, але і застерігав: «ежели вь котрой Парохіи, или грубое вь науци Хр(исти)анской малих дитей невижествїе познається, или тимь паче, ежели о віри Православно – Хр(исти)анской отступленіе по сему случится, якоже Парох за невреженіе, тако и Вице - Архидіаконь за недосмотриніе, или за молчаніе симо на тяжайшій отвит, или на что болшое затыгнуться» [5, с. 231].

Турбуючись про стан освіти в єпархії єпископ звертає увагу на те, щоб учителі не тільки вчили читати з книжок, але і вивчали катехезис та церковний спів. Він постійно наголошує на важливості знань основ християнської моралі – любові до ближнього свого. Вона присутня в кожному пастирському посланні, а тому рекомендує священикам працювати з любов'ю та увагою до дітей, винагороджувати та заохочувати їх до знань: «любовно і сь всякою кротостію діти винаучовати, притігати, еще же по возможности, и продарунками оуслаждати в славу Божию....» [5, с. 233]. Владика на перший план ставить навчання малих дітей основ релігії, катехизацію, строго вимагає в священиків навчати християнської моралі, сповідати і причащати дітей, навчати грамоти і церковного співу. В дітях він бачив майбутнє, тому намагався всіляко виховувати їх за законами моралі та релігійних вчень.

Що ж стосується соціальних і моральних проблем тогочасного життя, яку А. Бачинський вирішував – це ранні шлюби. Траплялись часті випадки, коли молодих дівчат, які не досягли зрілого віку, без їхньої згоди насильно віддавали заміж. Єпископ строго заборонив парохам вінчати дівчат до чотирнадцяти років. Кожна молода пара повинна засвідчити парохів власну волю створення сім'ї, назвати прізвища та імена для здійснення “оголосок” перед вінчанням. У піклуванні про майбутнє молодих сімей єпископ звертає увагу парохів, що поки діти досягнуть дорослого віку: «абы прочную науку православно - христианскую по дарованію разума и по можности изучили, и прежде малженства, абіе по заручинахь экзамень од пароха своего отправили» [5, с. 232].

Таким чином, пастирська діяльність А. Бачинського не обмежувалась розпорядженнями, настановами. Він прагнув, щоб народ залучався до церковних богослужінь, розумів сутність Святої Літургії. Він звертає велику увагу на початкову освіту молоді. Не забороняючи навчання у латинських семінаріях, єпископ ставить обов'язкову вимогу навчати дітей рідною мовою, релігії. Поряд із цим, владика наголошував на важливості навчання церковного співу, який був тою невід'ємною складовою східно-візантійського обряду, що відігравала роль оберега традицій. Знання гласового церковного співу було обов'язковим і впроваджувалось в освітню систему як народних початкових шкіл, так і духовних навчальних закладів із використанням основного нотолінійного збірника Ірмолая. Єпископ рекомендував молоді обов'язково оволодівати різними ремеслами, які були дуже потрібні по всій Мукачівській єпархії. У циркулярах владика дає багато повчань священикам, дякоучителям як слід працювати духовним пастирям з народом. Піклуючись про молоді сім'ї, вимагав добре засвоювати християнську етику та мораль, на основі якої виховувалось не одне покоління наших батьків, які зберегли для нас релігію, обряд та ті високі духовні цінності, що лежать в основі християнства. В цьому є та висока мораль повчань, яку ми повинні і нині примножувати і зберігати.

А. Бачинський намагався вберегти свій народ від національного і церковного винародовлення, тому на кожному кроці наказував своїм учням, щоб уживали і не забували своєї мови.

На кінець XVIII ст. єпископ відзначив великі позитивні зміни, які сталися в житті духовенства протягом двадцяти років. Проте і відзначив негаразди у моральному житті окремих духовних осіб. Різним негативам, що проявлялися в житті парафій, владику протиставляв християнську етику, моральне поведіння, вимагав дисципліни у виконанні духовних обов'язків, тобто намагався встановити правила моралі та культури.

Великим лихом Мукачівської єпархії було корчмарство, що породжувало пияцтво як серед селян, так серед парохів і дяків. У циркулярах він взагалі забороняє священикам відвідувати корчми, тому що «май болшая погибель походить от п'янства», яке серед народу було причиною словесної брутальності, бійок та різних негараздів. Звертаючись до совісті парохів, нагадує їм, щоб вони думали, найперше, про своїх дітей, бо у дітях пізнається батько і мати. Для прикладу наводить прислів'я: «якій Отець, такий хлопець, яка матка, така дівка» [3, с. 29]. Тож єпископ застерігає таких парохів, що пияцтвом ніколи вони щастя своїм дітям не принесуть і в майбутньому закривають дорогу їм до священицького сану. А. Бачинський в цьому був строгий і не допускав синів священиків-пияків до навчання у богословські школи. Борючись із цим злом, він застосовував матеріальні покарання, знімаючи частково, а то і повністю, із парохів державну субсидію.

А. Бачинський служив особистим прикладом у поведінці для підлеглих священиків і водночас у циркулярних листах - посланнях постійно вимагає від священиків достойної поведінки в церквах, на вулиці, закликає поважати людей, повчав священиків, аби вони стримували себе від непристойного для церковного клиру паління на вулицях «догану» та «пушкарства». За велике безчестя А. Бачинський вважав поведінку деяких жінок парохів, які ходять з непокритою головою як біля дому, так і між людом. А священикам забороняв приходити до церкви, в парохію без одягу: «ревиренди чи галіра». Торкаючись поведінки громаді, єпископ дає настанови, щоб парохі не брали участь в народних забавах, танцях, що є непристойним для сану священицького, та й це не робить в очах народу їм ніякої честі [5, с. 238].

Турбуючись про те, щоб на релігійні свята чинно проходили богослужіння, єпископ забороняв парохам і дякам на Богоявлення «не далей, ніж до дев'ятого часа по коляді ходити» та стримувати себе в цей час від пияцтва, а в піст «аби ніктоже жадним музики, и танцы парохальному своєму народови допустити не дерзнуть» [5, с. 236].

Увага єпископа торкалась як моральної поведінки, так і знань дяків, які повинні були кожного року на соборах захищати свої дяківські посади складанням іспитів. Зокрема про це знаходимо такі приписи: «На Осинных Соборьхъ Езаминь или изпытаніе изъ Б[о]гословным нікым части прежде в Вице - Архидіакона назначенным всегда быти повеліається, который Еграминь Вице - Архидшконь купно съ избранным на сїе Соборнымъ Б[о]гословомъ на Семібісе до Таблицы Рочным по числомъ шестымъ до кліткы записати повинень будеть» [3, с. 35]. А мотиви були такі, «щоб дяки від всякого церковного правила не відставали», а тому на соборі із парохами показували свої знання як із уставу, богослов'я, так і «напілу церковнаго». Дяківські співи на богослужіннях охоплюють велику кількість церковних напівів, знання яких забезпечувало цілорічні відправи.

Мукачівський єпископ А. Бачинський неодноразово наголошував, що той, хто бажає служити своєму народу і отримати парохію, повинен ґрунтовно знати мову і вчення «християнської церкви східного обряду» та гідно дотримуватись вказівок та правил культури і моралі.

Важко охопити все поле діяльності цього великого пастиря, який по-батьківськи, з добрим серцем турбувався за майбутнє дітей і молоді. В ньому жила глибока переконаність, що народ через знання християнської науки відродиться й утвердиться у

своїй вірі, мові. Працю священників, які навчають малих дітей, юнаків, він називає “спасительною”, бо вона плекає новий духовний виноград, спричиняє нове творіння, а тим самим спасає “святую мову” і обновляє людей.

Проведений аналіз засвідчує, що владика, переживав за майбутнє народу, його духовність, моральність та культуру, захищав рідну мову та єдності віри, проводив титанічну плідну роботу, а саме:

- створив в Ужгороді Богословську семінарію (1781) [1, с. 34];
- відкрив учительську семінарію (1794) для «півцоучителів» (дякоучителів); допоміг виділенню додаткових місць та стипендій для молоді у вищих школах Відня, Будапешта, Трнави;
- надав пропозиції щодо створення букварів для навчання дітей (1795);
- сприяв запровадженню обов'язкової початкової освіти для дітей від 6 до 14 років і рекомендував при кожному соборі у намісницьких округах створювати школи;
- усіляко допомагав організації друкарської справи та виданню шкільних підручників рідною мовою;
- створив єпископську бібліотеку, яка нараховувала 9 тисяч книг та збагачував єпископський архів рукописами та цінними виданнями;
- видав «Катехезис» Івана Кутки (1803), та 5-томну слов'яно-руську Біблію (1804) тощо.

Таким чином, А. Бачинський був великим духовним пастирем свого народу, культурно-освітнім діячем, який залишив глибокий слід в історії культури краю. Владика терпляче трудився утверджуючи християнську мораль, етику, постійними настановами виховував совісних і дбайливих пастирів народу, пильним батьківським оком стежив і наставляв духовне стадо на культурне і благопристойне життя. Основне покликання владика Андрія полягало в тому, щоб у непрості часи поширювати в народі науку Христову, виховувати його згідно з вченнями християнської моралі. Аналіз джерел та дослідницької літератури переконує нас також у тому, що церква на Закарпатті протягом тисячі років була не лише вогнищем духовного виховання народу, але плекання в ньому національної свідомості.

Отож, 2012 рік – рік великого ювілею, який не повинен пройти осторонь нашої уваги. Минає 280 років від народження єпископа Андрія Бачинського, який увійшов в історію Закарпаття як видатний релігійний діяч, патріот, протектор національного відродження нашого краю, що збагатив духовні та культурні надбання народу, став по праву його патріархом.

Перспективи використання результатів дослідження. Основні положення, результати, висновки, сформовані у даній статті, можуть сприяти збагаченню та уточненню історико-педагогічного знання, збереженню і передачі наукових доробків попередніх поколінь. Окремі із них можуть бути використані педагогами з метою підвищення ефективності виховання учнів, процесу навчання, у підготовці майбутніх педагогів.

Список літератури

1. Баран О. Єпископ Андрей Бачинський і церковне відродження на Закарпатті [Текст] // О. Баран. – Йорктон: Саск, 1963. – Т. XXXIII. – 63 с. (Бібліотека Логосу).
2. Гомоннай В. В. Антологія педагогічної думки Закарпаття (XIX–XX ст.) [Текст] // В. В. Гомоннай; Закарпатське відділення педтовариства України. – Ужгород: Закарпаття, – 1992. – 298 с.
3. Задорожний І. З. Єпископ Андрей Бачинський в епістолярній спадщині [Текст]: До 270-річчя від дня народження // І. З. Задорожний; Ужгородський національний ун-т, Науково-дослідний ін-т карпатознавства. – Мукачево : Карпатська вежа, 2002. – 64 с.
4. Удварі І. Образчики з історії пудкарпатських Русинів XVIII століття. Изглядованная з історії культури и языка [Текст] // І. Удварі. – Ужгород: Вид-во В. Падяка, – 2000. – 335 с.

5. Шлепецький А. С. Мукачівський єпископ А. Ф. Бачинський та його послання [Текст]: // А. С. Шлепецький // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Пряшів, 1967. – Т. III. – 278 с. – 223-241.